کورد و کێشەی زمان

جەمال نەبەز

ئەوەی راستی بێ، زۆرم پێناخۆشە کە لەم کاتەدا ئەم وتارە بە ناچاری دەنووسم، چۆنکە خەریکبوونم بەم باسەوە، دوورمدەخاتەوە لە بەرنامەی کاری ئێستام، کە پێوەندیی بە زمانەوانییەوە نییە. هۆی ئەم نابەدڵییەش ئەوەیە، دەمێکە گەیشتوومەتە ئەو باوەڕەی کە زمان، ژێرخانی نەتەوە نییە، وەك زۆرکەس پێیانوایە، کە ئەگەر هاتو نەتەوەیەکی ژێردەست، زمانەکەی لە دەستنەدا، ئەوا ئەو نەتەوەیە هەر دەمێنێ و، دەتوانێ لە ڕێی زمانەکەیەوە، خۆشی رزگار بکا... با، زۆر دوور نەڕۆین، ئەوەتە، قیبتییەکانی میسر، کە مێژوویەکی چەند هەزار ساڵەیان هەیە و، زمانەکەشیان ماوە، لەگەڵ ئەوەشدا، بندەستی عەرەبن، خۆئەگەر لەسەر ئاینی دیانی نەبوونایە و، وەك عەرەبەکانی میسر موسڵمان بوونایە، ئەوا دەمێك بوو لەنێو چووبوون. سوببەکانی عێراقیش، کە بە ماندایی ناسراون، نەتەوەیەکی یەکجار کۆنن، زمانەکەشیان هێشتا ماوە، لەگەڵ ئەوەشدا، ژێردەستەی عەرەبن و، ئەوەی تا ئەمڕۆ پاراستوونی، زمانەکەیان نییە، بەڵکو ئەوەیە کە ئاینێکی جیاوازیان هەیە لە ئاینی عەرەبەکانی عێراق... بەپێچەوانەی ئەوانەوە، جوولەکەکان، سەتان ساڵ بوو، دەربەدەری ولاتان بوون و، لە هەرولاتێك بە زمانی خەڵکی ئەو ولاتە قسەیان دەکرد، کەچی، توانییان ببنە خاوەن دەوڵەت و، زمانی کۆنی لە دەستچوویان، سەر لەنوێ بژێیننەوە.

ئەرێ، زمان ژێرخانی تایبەتکارەکانی نەتەوە نییە، بەڵکو سەرخانی ئەو تایبەتکارانەیە. پاراستنی ئەو سەرخانە، پێویستیی بەژێرخانێك هەیە کە لەسەر بنچینەیەکی پتەو راگیرکرابێ. ئەو ژێرخانە، لە رۆژی ئەوڕۆدا، سا، یان سامان* (دەوڵەت)ێکی سەربەخۆیە، یان قەوارەیەکی وایە، کە لە سنووری جوگرافیایی ئەو زمانەدا، دەسەلاتێکی ئەوتۆی هەبێ، کە زمانەکە بپارێزێ وگەشەبدا پێی. کورد، ئەوڕۆ، ئەو سامانە سەربەخۆیەی نییە. ئەوەی هەیەتی لە بەشێکی باشووری کوردستاندا، بریتییە لە بەلەمێکی سووکەڵەی بێ بایەوان (شراع)، کەسیش نازانێ کەینێ تەوژمی شەپۆلی هەڵکردووی ئاو، بەهۆی کەشتییە زەبەللاحەکانی دەوروپشتییەوە، نوقمی زەریای دەکا. ئەو دەسەلاتە کوردییەی هەشە، هیچ خزمەتێکی لەم رووەوە نەکردووە.

جا، دروستکردنی سامانێك، یان قەوارەیەکی لە سامان چوو، کە زمان لە لەنێوچوون بپارێزێ، بەر لە هەمووشتێك، پێویستی بە بوونی گیانێکی نەتەوەییی هۆشیارانە هەیە، کە پێوەندیدارانی ئەو نەتەوەیە وا لێبکا، هەست بە بەرژەوەندییەکی هاوبەش و چارەنووسێکی هاوبەش بکەن و، لەو رێیەوە، بوونی ناسنامەیەکی هاوبەش، بە پێویست ومافی خۆ بزانن و، ئەوجا، بە شێوەیەکی هەرەوەزی و تێکۆشینێکی نیوکۆیی، هەوڵبدەن بۆی. دیارە، ئەو هەستەش بەبێ رۆشنکاری (توعیە)یەکی زانستانەی شێلگیر نایەتە کایە. هەر لەبەر ئەمەشە کە ئەز دەمێکە خەریکی بابەتی رۆشنکاریم و، سەرەڕای هەموو بەرهەڵست و تەگەرە و چاڵ بۆ هەڵکەندنێک لەلایەن حیزبحیزبێنیکەرانەوە، کە بوونەتە بەلای سەری کورد و، هەر یەکەیان بە تەپڵ و زوڕنای زۆردارێك هەڵدەپەڕێ و، بە دەمێك و هەزار دەم، باسی ئازادی و دیمۆکراسی دەکا، کەچی، بە کردەوەی رۆژانەش دژی سادەترین تێگە (مفهوم)ی دیمۆکراسی و ئازادییە، ئا، لەم چرە دووکەڵی بازاڕی گەوجێتیفرۆشی بە نرخی نیشتمانپەروەریدا، دەمەوێ دەرد و کوێروەرییەکانی کۆمەڵگەی کوردەواری و، کارەساتەکانی دەوروبەری و جیهان، بەڕاستی و بێ کەموکورتی و پێوەنان و، بێ گوێدانە راگرتنی دڵی کەس، بخەمە بەردەم راستەخەڵکەکە، بۆ ئەوەی هیچ نەبێ، ئەگەر بتوانم، ژمارەیەك لە نەوەی نوێ، وا لێبکەم کە ئازادانە، بە مێشکی خۆی بیر بکاتەوە و، بابەتانە پەنجە بخاتەسەر نەخۆشییەکانی کۆمەڵگەکەی، ئیدی، بە درۆودەلەسە و فیشاڵی ئەوانە باوەڕ نەکا، کە بە ساختەکارێتی بۆ خۆبژێنی، هەوڵی گۆڕینی مێژووی کورد دەدەن و، تەنانەت دیرۆکی دوێنێ و پێرێشی، کە بەبەرچاوی هەمووماناوە تێپەڕ بووە، دەیشێوێنن و، دەیانەوێ، ئەوەی کە کورد دەستیکەوتووە و، سەتییەکی ئەو قوربانییە گەورەیە نییە کە کورد داویتی، بکەنە بەروبوومی "خەبات"ی خۆیان و، ئەو راستییە لە خەڵك بشارنەوە، کە ئەوەی ئێستە هەیە و، کەسیش نازانێ، کەینێ ئەنفالێکی دی لە کورد دەکرێتەوە، لەڕاستیدا ئەنجامی هەلومەرجێکی تاکهەڵکەوتووی نێونەتەوەیی بووە، نەك "خەبات"ی وان. خۆ ئەگەر سەدام، لە لوتبەرزیی خۆیەوە، پەلاماری کوێتی نەدایە و، پاشان گەوجێتیی رامیاری، نەیگەیاندبایە ئەوەی ئەمریکا پەلاماری بدا، ئەوا سەدام هەتا مردن سەرۆکی عێراق دەبوو ، پاش خۆشی، کوڕەکانی جێیاندەگرتەوە، ئەو حەلە، هەر لەسەرخۆ و، بەسایی چاوچنۆکی بازرگانانەی دەوڵەتە پیشەسازەکانەوە، چەکی ئەتۆمیشی بە دروستکردن دەداو، باشووری کوردستانیشی، تەنانەت بە پێنجوینیشەوە دەکردە عەرەبنشین و، هەزاران ماچوموچکردنی سەدامیش، پوولێکی قەڵپی نەدەهێنا. ئەز، راست دەمەوێ، ئەو سیاسەتە چەواشەکارانەیە بە پەند بکەم، کە هەزاران کرێکاری کورد، بێکار و برسی، بە کۆلانادا دەسووڕێنەوە، کەچی رێدەدرێ بە هەزاران عەرەب، بەنێوی کرێکارییەوە، لە کوردستاندا خۆیان نیشتەجێ بکەن و، جێ بە کرێکارە هەژارەکانی کوردستان لێژ بکەن. مانەوەی درێژخایەنیشیان دەبێتە هۆی گۆڕینی دیمۆگرافیای کوردستان. ئەز، دەمەوێ ئەو سیاسەتە بە پەند بکەم کە حیزبەکان ، بە بۆنەو بێبۆنە، باسی مافی ژنان دەکەن، کەچی

هەر رۆژە نا رۆژێك، كچێك، یان چەند كچێكی كورد، بە ئاگری پرێمز دەسووتێن، یان خۆیان دەكوژن، یان لەسەر ئەوەی كە نێویان ناوە "ناموس" و "كرینەوەی ئاوڕوو" خوێنیان دەڕژێنرێ، كاربەدەستانی حیزبەكان قورقەپ دەكەن لێی و، بكوژەكانیش وەك بەرزەكی بانان بۆی دەردەچن. ئەز، دەمەوێ ئەو سیاسەتە بە پەند بكەم، كە بە ملوێن پارەی كوردستان، بێ لێپرسینەوە، بە فەرمانی تاكە كەس، بەملا بەولادا تەخشوپەخش دەكرێ و، مرۆڤی گەجەر گوجەر و لرفلێدەر، لە ولاّتانی دەرەوە، بەنێوی "دۆستی كورد"ەوە، بانگێشتدەكرێن بۆ هەولێر و سلێمانی، بەتایبەتی بۆ هەولێر و، ئەوانیش، پاش چەند پەسندانێكی درۆیینەی خۆیان و، سەركردەكانی حیزبە دەسەلاّتدارەكان، میواندارییەكی پاشایانە دەكرێن، بە گیرفانی پڕەوە دەگەڕێنەوە، بێ ئەوەی هیچ سوودێكیان بۆ دۆزی كورد هەبووبێ، لە قسەی زل و خراپەكاری بەرامبەر كوردی سەربەخۆ و خەباتكار بەولاوە، تەنانەت هەندێكیشیان زیانیان هەبووە بۆ دۆزی كورد لە دەرەوەی كوردستان. هەر بۆ نموونە، هی واهەیە كۆمەڵێكی چەند كەسی پێكەوە ناوە، كە هیچ دەسەلاّتێكی لە ئەوروپا نەبووە و نییە، لە بلاّوكردنەوەی چەند بلاڤۆكێك پتر، یان چوونە خۆپێشاندانێكەوە لەگەڵ حیزبێك یان كۆمەڵێكی كوردی، لەبەر كەمیی ئەندامەكانی كە بە پەنجەی دەست دەژمێردرێن، كەچی سالاّنیساڵ خەریكی ئەوە بووە، كوردە ئێزیدییەكان، كە رەسەنترین كوردن، بە گەلێكی "جیاواز لە كورد" بداتە قەڵەم، یان نەخشەیەك بۆ ئەرمەنستان بلاّوبكاتەوە، كە هەموو باكووری كوردستانی تێبخا. بەلاّم كە دەچێتە كوردستان، وەك پارێزەری كورد، بەرەوپیری دەچن و سوپاسیدەكەن. ئەمە لەكاتێكدا، كە هونەرمەندێكی كورد، یان زانایەكی كورد، یان كەسێتیەكی خزمەتگوزاری كورد، كە ڕێزی خۆی دەگرێ و، ماستاو بۆ دەسەلاّتداران ناكا، ئەگەر ڕێی بكەوێتە كوردستان، نەك هەر گوێی نادرێتێ و بەس، بەڵكو خراپەكاریش دەكرێ لە دژی. خۆ ئەگەر هاتو رەخنەیەكی رەوای گرت، ئەوا وەك دوژمن تەماشایدەكرێت.

كابرایەكی قیبتی میسری، كە نێوی سەعدەدین ئیبراهیمە، گوایە یەكێكە لەو كەسایەتییە ناسراوانەی میسر، كە لە بەرهەڵستكارانی رژێمی حوسنی موبارەك و لایەنگرانی سیستەمی دیمۆكراسییە، گوایە بە "دۆستی كورد" دەدرێتە قەڵەم، لە ئێوارەی رۆژی ٢٠٠٥/٦/٢٤ و، لە تەلەفزیۆنی"المستقلە"دا كە بە ملیۆنان عەرەب تەماشایدەكەن وتووێژی لەگەڵ سەروەر جەواد مەلا دەكرد. كە هێژا جەواد، باسی گەلكوژی لە كورد كرد لە عێراقدا، ئەو یەكسەر بە تووڕەییەوە هەڵیدایەو گوتی: "ئەوە گەلكوژی نەبووە". ئەمە لەكاتێكدا كە تەنانەت یەكێك لە نوێنەرانی "بەرەی تركمانی" كە ئەویش لەو وتووێژەدا بەشدار بوو، گوتی "ئەز پشتگیریی بەڕێز جەواد مەلا ناكەم، بەلاّم لەم شتەدا هاودەنگم لەگەڵی، گەلكوژی بووە و بە قسە ناشاردرێتەوە".

ئەوجا، ئێستە وەرن تەماشاكەن، ئەگەر یەكێكی وەك سەعدەدین ئیبراهیم "دۆستی كورد" بێ، ئایا كورد پێویستی بە دوژمن هەیە، كاربەدەستانی كورد؟!

ئەز دەمەوێ ئەو پرسیارە بكەم، بزانم چۆن هێندێک لە كاربەدەستانی ئەم دوو حیزبە، كە تا چەند ساڵێک لەمەوبەر، وەك كورد دەبێژێ "شێوی شەویان نەبوو"، وا لە پڕ، بوونە خاوەن زەوی و دوكان و كۆشك و ئۆتۆمبێلی گران و پارەی زۆر؟ خۆ، ئەمەش هەر پرسیاری من نییە، ئەوەتا كاربەدەستێكی گەورەی "یەكێتی"ش كە كاك نەوشیروان مستەفایە، ئەویش هەر باسی دەكا و دژی گەندەڵی قسە دەكا. باشە، كاك نەوشیروان، تۆیەك كە ئەوە دەزانیت، خواش هەڵناگرێ، هەر گوناهێک بخرێتە ئەستۆی تۆ، كەس ناتوانێ تاوانی دزێتی بخاتە ئەستۆت و، لەم رووەوە داوێنت پاكە، خۆشم ئەمەم بەخۆت گوت، تۆ بۆچی لەم كارە ناكۆڵیتەوە؟ فەرموو، كە تۆ ئەوە دەڵێیت، ئازاگۆ و ئازا مەیدان، وەرە ئەمە بخەرە دادگە، بۆچی نایخەیتە دادگە؟ بەربەرەكانیی گەندەڵیی بەڕێوبەرێتی، هەر بە قسە نابێ، بەڵكو بە كردەوە دەبێ. كەسێك بیەوێ لە دژی نارەوایی كار بكات، دەبێ دڵی هێندێک كەسیش لە خۆی بێشێنێ. ئەوەتا، ئەز، كە ئەم قسانە دەنووسم، دڵنیام هێندەک كەس دڵیان دێشێ لێم، هێندەكیش ئافەرینم دەكەن، تۆش گوێمەدەرە ئەوانەی لە دژت دەوەستن، هەستەبچۆ وێزەی قەفەیان و، وەك "ئوستاد" بەشیر موشیر دەیگوت "قەفەیان...".

ئەز دەمەوێ ئەو سیاسەتە بە پەندبكەم كە بە درۆ باسی "یەككگرتنەوە" و، پتر لە "یەككگرتنەوەی پارتی و یەكێتی" دەكرێ، وەك ئەوەی لەوە پێش ئەم دووانە یەكبووبن، ئەوجا لەیەكترازابن و، ئێستا "یەكیانگرتبێتەوە"، نەك ئەوەی "رێككەوتبن" لەسەر دابەشكردنی دەسەلاّت، تا شەڕ لەنێوانیان تازە نەبێتەوە، چۆنكە دەزانن تازەبوونەوەی شەڕ، مردنی هەردوو لایانە. باشە، ئێستە، كە ئەمان باسی "یەككگرتنەوە" دەكەن، بۆچی وەزارەتەكانی دارایی، پێشمەرگە، داد و نێوخۆ، وا بە "دوو فلیچقانەیی" ماونەتەوە؟ كەینێ دەبنە یەك؟ كەینێ كوردستان لەشكرێكی نەتەوەییی یەككگرتوو ، دەزگەی ئاسایشێكی دیمۆكراتانەی یەككگرتوو، دادگەیەكی سەربەخۆ، داراییەكی رۆناك و بێ دزی و گەندەڵی دەبێ؟ كەینێ گشتپرسییەك دەكرێ لە گشت نێوچەكانی باشووری كوردستاندا، تا بزانرێ خەڵكی باشوور، چ بڕیارێك دەدا بۆ چارەنووسی خۆی، ئەوا ئەو عێراقەی دەتانەوێ دروست بێت، لە گیانەلاّدایە.خۆ، ئەگەر باشوور بەو گشتپرسییە، سەربەخۆیشی دەستنەكەوێ، ئەوا بەڵگەنامەیەكی دەكەوێتە دەست، كەوا دواڕۆژ بۆ داخوازیی مافی خۆی پشت ببەستێ پێی.

ئەز دەمەوێ، ئەو سیاسەتە بە پەند بکەم، کە ئەم دوو حیزبە دەسەڵاتدارە، بە هەزارچاو بۆ کەرکووك ئەسرین دەبارێنن و، بە "دڵی کوردستان" و "قودسی کوردستان" دەیدەنە قەڵەم، کەچی لە باتی نەخشەیەکی یەکگرتوو، بۆ ئاوەدانکردنەوەی کەرکووك، دابینکردنی خانوو و کار بۆ لێقەوماوانی کەرکووك و ئەوانەی لە ژێرخێوەتدا دەژین و، خزمەتێکی فراوان بە کەرکووکییەکان، بە کورد و ترکمان و هەموو رەگەزەکانی دیکەیەوە، لەوێش هەر خەریکی حیزبحیزبێنەن. تەنانەت دوو جۆرە پرۆگرامی خوێندن و دوو جۆرە رێنووس و دوو جۆرە پەروەردەی جیاواز دەبەن بەرێوە لە قوتابخانە کوردییەکاندا. بە قسەی زلیش، هێچیان نەهێشتووەتەوە و، باسی "زمانی یەکگرتووی کوردی" دەکەن...

ئەوجا کە ئێستا هاتینەسەر بابەتی زمان، دەمەوێ بێژم، ئەوەی وای لەمن کرد ئەم وتارە بنووسم، ئەوە بوو هەر لەم رۆژنامەیەدا (میدیا) یەکێك لەوانەی بووە بە ئەندامی "کۆڕی زانیاری کوردستان"، لەبارەی زمانی یەکگرتووی کوردییەوە گوتبووی ، نە کۆڕی زانیاری کوردستان، کە ئێستە هەیە و، نە"کۆڕی زانیاری کورد" (کە لە بەغدا هەبوو)، هیچ بەرنامەیەکیان بۆ ئەم بابەتە (زمانی یەکگرتووی کوردی) نەبووە و نییە، ئەوانەی لەم بوارەدا کار دەکەن، هێندێکیان جێی بەزەیی پێهاتنن ، لە یەك شێوە ئاخاوتنی کوردیی شارەکەیان، یان گەڕەکەکەیان بەو لاوە، شتێکی تر لە کوردی نازانن". تا ئێرە، کاری من نییە لەسەری بڕۆم، دەبێ ئەندامانی "کۆڕی بێبەرنامە" کە خۆی یەکێکە لە ئەندامەکانی، وەرامی ئەم رەخنەیە بدەنەوە، چۆنکە بەزمێکی خۆشە، مرۆڤ کاربەدەستیش بێ و بەرهەڵستکاریش بێ!! بەلاّم پاش ئەمە هاتووە، بێ ئەوەی نێوی من ببا، کەوتووەتە پەلاماردانی من و گوتوویەتی: "پسپۆڕی زمانەوانی هەیە، لەبەر شەڕ فریای پسپۆڕییەکەی ناکەوێ، هەرخەریکی تۆپبارانی خەست و خۆڵی حیزب و سەرکردەی کوردییە". ئەم پەلاماردەرە، هەر لەو وتارەیدا، باسی "خێروبێر"ی دوو حیزبە گەورەکە لە بارەی زمانەوە، دەگێرێتەوە بۆمان کە لەوبەرولەمبەری شەقامی رەحیماوای کەرکووك، پارتی و یەکێتی دوو جۆر پرۆگرام، هەولێری و سلێمانییان بەسەر کەرکووکییەکاندا سەپاندووە، کەچی رەخنەی رەوای من لە سیاسەتکارانی دوو زلحیزبەکە بە "شەڕە گەڕەك" و"تۆپبارانی حیزب و سەرکردەکوردییەکان" دەداتە قەڵەم. ئەز نامەوێ زۆر لەسەر ئەم باسە بڕۆم، با ئەوانەی دەیانەوێ ئەو کەسانە بناسن کە کردەوەی ناهەق بە پەتووی شڕ دادەپۆشن، ماڵپەڕی کوردبوون www.kurdbun.de بکەنەوە و، سەیرێکی ئەو "پاشگۆتن"ە بکەن کە بۆ " کوردستان و شۆڕشەکەی"م نووسیوە، ئەوسا تێدەگەن کێ لەسەر هەقە و کێ لەسەر ناهەقە.

ئێستە ئەگەر مەبەست لە زمانی یەکگرتووی کوردی، ئەوەبێ کە هەموو کورد بەیەك شێوەزار قسە بکەن، ئەوە، نەك هەر بۆ کورد، بەڵکو بۆ هیچ گەلێکی ئەم جیهانە نەچووەتە سەرو ناشچێتە سەر. بۆ بوونی زمانێکی یەکگرتوو، دەبێ رێزمانێکی یەکگرتوو ببێ، بۆ شێوەزارەکانی زمانی کوردی، یەك رێزمانمان نییە تاکو هەموویان بخاتە چوارچێوەی دەستوورێکی یەکگرتووەوە. ئەمەش لە کردن نایەت، بەلاّم دەکرێ زمانێکی یەکگرتوو، بۆ نووسین و قسەکردنی فەرمی، دروستبکرێ، کە وەك زمانی دیوانی (رسمی، حکومی) لە پاڵ شێوەزارەکاندا بەکاربهێنرێ و شێوای گەشەپێکردن بێ، ئەم زمانە دیوانییەش، دەبێ لەسەر بنچینەی لێکۆڵینەوە و توێژینەوەیەکی کوور (قووڵ)ی زمانەوانانەی هەموو شێوەزارەکانی کوردی و زمانەخزمەکانی بێتە بەرهەم. لە پەرتووکی "زمانی یەکگرتووی کوردی" کە چاپی یەکەمی لە ساڵی ١٩٧٦ دا بلاّوکرایەوە و، جارەکی دی لە مەهاباد لە ١٩٧٩دا چاپکرایەوە و، لەو وتارەمدا کە بەزمانی ئەڵمانی، لە ژێر نێوی " زمانی نووسینی کوردی" لە ئینیسکلۆپیدیای ئێرانیکا (ئەکتا ئیرانیکا) لە ساڵی ١٩٧٥ دا کە لە لایدن (هۆڵەندە) بلاّو کراوەتەوە، گەلێك پێشنیازم خستووەتە بەرچاو، کە هەندێکی لەلایەن خەڵکەوە پێڕەوی دەکرێن. بەداخەوە پاش ئەو بەرهەمە، هیچ کەسێك تا ئێستە، هیچ بابەتێکی نوێی نەختەسەر ئەو باسە، هەرچەندە (٣٠) ساڵ بەسەر ئەو کارانەدا تێپەڕیون.

هێنانەکایەی زمانێکی یەکگرتووی فەرمی، بۆ کاروباری دیوانی (رسمی)، دەبێ لەلایەن دەسەلاّتێکی فەرمانڕەواوە پشتگیرییەکی تەواوی لێبکرێ، تاکو گشت لایەك بەکاریبهێنن، ئەگەرنا بەختی سەرکەوتنی نابێ. ئێستە ئەگەر بێژم، ئەم دوو دەسەلاّتە کوردییەی کە ١٥ ساڵە هەن، هیچ هەنگاوێکیان نەهاویشتووە لەم بارەیەوە، بگرە قلّیشیان بە درەختی زمانەکە بردووە، ئەمە نە شەڕە گەڕەکە، نە تۆپبارانی سەرکردەکانی کورد. ئێوە وەرن گوێ لە قسە دەربڕینەکانی هەندێک لەو کاربەدەستە گەورانە بگرن کە لە تەلەفیزیۆنەکاندا دەیفەرموون، ئەو دەمە دەیبینن، ئەگەر، عەرەبێکی کوردی نەزان گوێبگرێ لێیان، زۆربەی زۆری قسەکانیان تێدەگا: "طبعا، مع الاسف، على اساس، اهتمام، وەحدەی وەطەنی، عضوی قیادی، محاسبە، اجهزەی طبی، مُسایرەی ، مصرف زراعی، بێ کەفائەتی، بێ اطلاعی..... و سەتان وشەی لەم بابەتە...... ئیلا ئاخیرهی.. کە بەرامبەرە کوردییەکانیان، قوتابییەکی قوتابخانەی سەرەتایی دەیانزانێ. ئێدی زمانی یەکگرتووی کوردی، ئەگەر دروستیشبێ، چۆن بچێتە نێو "اموری رەسمییەوە"، لەبەرتان مرم؟. ئا لێرەدا دەمەوێ بەسەرهاتێک بگێرمەوە کە لەسەردەمی شۆڕشی ئەیلول روویدابوو، کاتێك بەرێز عیسمەت شەریف وانلی، وەك نوێنەری شۆڕش لە دەرەوەی ولاّت، لەگەڵ رۆژنامەنووسێکی ئەوروپایی دەچێ بۆ

کوردستان. ئەمە لەو کاتەدا دەبێ کە لەنێو ریزەکانی پارتیدا ناکۆکی هەبوو، رەوانشاد، مەلا مستەفای بارزانی، وەرامی پرسیارێکی رۆژنامەنووسەکەی دابووەوە، کە عیسمەت شەریف نەیویستبوو بەو شێوە رەپوراستە بۆ رۆژنامەنووسەکەی بکا بە فەرەنسی، لەبەر ئەوە، کابرا پرسیارەکەی دووپاتکردبووە، ئەمجارەش عیسمەت بە تەواوی تێینەگەیاندبوو. سەرۆك بارزانی، هەستی بەوە کردبوو کە شتێك هەیە، بە عیسمەتی گوتبوو، وا دیارە ئەو میوانە باش تێناگا. عیسمەتیش گوتبووی: "ناتوانم تێی بگەیێنم". لەوەدا بارزانی بە عەرەبی بە عیسمەت دەڵێ (چۆنکە عیسمەت ئەو سەردەمە هیچ کوردی نەدەزانی): اذا انتم لیس باستطاعتکم ان تفهموا ضیفنا هذا الشی البسیط فلماذا لاتدخلون المدرسه الابتدائیه؟".

ئەز، لێرەدا ناچار دەمێنم، ئەم قسەیەی بارزانی رەحمەتی دووبارە بکەمەوە و، بێژم: باشە، جەنابی کاربەدەست، کە بەڕێزت کراویت بە کاربەدەست و نانی کورد دەخۆیت، بۆچی جارێ ناچیتە قوتابخانەی سەرەتایی، تا کوردییەکی رەوان فێر ببیت؟

ئەوجا، ئەگەر کورد بیانەوێ زمانێکی یەکگرتوویان هەبێ بۆ نووسین و کاروباری دیوانی، دەبێ بەر لە هەموو شتێك، ئەکادێمیایەکی راستینە بهێننەکایە، کە ئەندامەکانی بە ناسنامەی حیزبایەتی، یان "بەڵێ قوربان" نەبووبنە ئەندام، بەڵکو بە ناسنامەی زانستکاری وهونەروەری. پێویستیی بوونی ئەکادێمیایەکی لەو جۆرە، بۆ هێنانەدی زمانێکی یەکگرتوو، وەك پێویستیی بوونی تێپی شانۆییە بۆ بنیاتنانی سینەما. ئەو ئەکادێمیایەش، دەبێ لەلایەن دەسەلاتێکی دەوڵەتییەوە پشتگیری بکرێ، ئەگەر نا بەرهەمەکانی هەر لە سنووری خزمەتی زانستدا دەمێننەوە. ئەوەش لە تاقیکردنەوەوە دەبێژم. چۆنکە ئێمە، چەند مرۆڤێکی زانستکاری دەرەوەی ولات، لەوانە: دکتۆر بارام رەسوڵ کە نێوبانگێکی جیهانی هەیە، لە زانستی دەرمانسازیدا و، پرۆفیسۆری زانستگەی ئۆپسالایە لە سوێد، لەگەڵ فەیلەسووف و فیزیکزانی گەورەی کورد، رەوانشاد محەممەد لەیلا، خاوەنی تیۆری "ماسیزم" لە فیزیکدا و، مێژووزانی کورد دکتۆر کەمال عەلی و، بژیشکی نژدار (جراح) رەوانشاد دوکتۆرحەسەنی حیسامی و ئەندازیار و سیاسەتکار بەڕێز بروسك ئیبراهیم و، وەرگێری بەڕێز فەخری سەلاحشۆڕ و، ئابووریزان دوکتۆر عیسام عەزیز شەریف (کوڕی سیاسەتکار و دۆستی بەنێوبانگی کورد رەوانشاد عەزیز شەریف و، چەند هاوکارێکی دیکە، لەمانگی ئابی ۱۹۸۵دا لە سوێد، ئەکادێمیایەکمان دامەزراند بە نێوی "ئەکادێمیای کوردی بۆ زانست و هونەر" و، لەگەڵ تێپەڕبوونی کاتدا، چەند بەرهەمێکی خۆشمان بلاوکردەوە. بەلام، هەر ئەوەندە هەواڵی دامەزراندنی ئەکادێمیا بلاو بووەوە، ژمارەیەك بازرگانی سیاسەت، کە سالانی ساڵ بوو لە ئەوروپا بوون، بەڵام، لە هیچ کونێکەوە دیار نەبوون، بە فیتی (ی.ن.ك) کەوتنە سازدانی شتێك کە پێیاندەگوت "ئەکادێمیای کوردی". ئەمان کەوتنە خراپەکاری بەرامبەر بە ئێمە و، داواکردنی ئەوەی "با ئەکادێمیاکانی کورد یەکبگرن"، ئەمەش بە نیازی ئەوەی ئێمە، ئەو بازرگانانە، کە هیچ پێوەندێکیان بە زانستەوە نەبوو و، رابردووشیان گەلێك پەڵەی رەشی پێوەبوو، بیانخەینە نێو خۆمانەوە، تا بکەونە ئاژاوەگێران، بەلام ئێمە لەسەر کاری خۆمان رۆیشتین. ئەوان، لەپێشەوە پێیانوابوو، ئەم کارەی ئێمە پارەی تێدایە، دوایی کە دەرکەوت بۆیان، نەك پارەی تێدانییە، بەڵکو ئێمە دەبێ خۆمان پارە بدەین و، پارەمان دەدا، هەر زوو توانەوە و گوڕیان ون بوو. ئەوجا، کە کۆڕی زانیاری کوردستان لە هەولێر دامەزرایەوە، سەردەمێك دوکتۆر شەفیق قەزاز بوو بە سەرۆکی ئەو کۆڕە و، داوای کرد کە هاوکاریی "کۆڕ" بکەم. گوتم کاکی برا، خۆت دەزانیت کە ئێمە چەند ساڵە ئەو ئەکادێمیایەمان دامەزراندووە و باوەڕیش ناکەم، هیچ هاوکارێکی ئەکادێمیا دژی هاوکاری بێ لەگەڵ داوودەزگەی زانستانە، بەلام کۆڕ، ئەکادێمیا نییە. ئەکادێمیاش، هەر چەندە دەبێ دەسەلاتێکی دەوڵەتی پشتگیری بکات لێی، بەلام دەبێ سەربەخۆ بێ. سەربەخۆیی بۆ زانست، وەك سەربەخۆیی بۆ دادگە، بنەڕەتی سیستەمی دێموکراتییە. کۆڕ لە هەولێر دەزگەیەکی حیزبییە. کاك شەفیق گوتی: "کەس دەست ناخاتە کاروباری کۆڕەوە"، گوتم: هیوام وایە وابێ. گوتم: دەبێ کۆڕ ببێتە ئەکادێمیایەکی رێزدار و سەربەخۆ، دوایی لەسەر ئەوە رێککەوتین، کە ئەز بەرنامە و کارنامەی ئەکادێمیای کوردی بۆ زانست و هونەر بنێرم بۆی، ئەویش بەپێی ئەو بەرنامە و کارنامەیە، کۆڕ بکاتە ئەکادێمیا و، هەر بەو نێوەوە و، زانستکارهونەروەری کورد و بیانی کە لە سنووری بەرنامە و ئامانجی ئەکادێمیادا بتوانن کار بکەن وەربگیرێن و، سەربەخۆیی ئەکادێمیا مسۆگەر بکرێ، ئەو دەمە، ئەم ئەکادێمیایەی لە ئەوروپا هەیە، دەتوانێ ببێتە لکی دەرەوەی ئەکادێمیای کوردستان. کاك شەفیق گوتی: بەسەرچاو. بەرنامە و کارنامەم نارد بۆی، چوار ساڵ کاك شەفیق سەرۆکی ئەکادێمیا بوو، ئێستەش و ئەوساش دەنگی نەبوو.

وەك گوتمان، هێنانە کایەی زمانێکی یەکگرتووی کوردی بۆ کاروباری فەرمیی نووسین و بلاوکردنەوە، دەبێ لەلایەن ئەکادێمیایەکی زانستانەی سەربەخۆوە بێ، کە دەسەلاتێکی دەوڵەتی پشتیبگرێ، بەلام دەستنەخاتە بڕیارەکانییەوە بەهەواوهەوەسی سیاسەتبازی.

یەکەمین مەرجیش بۆ سەرگرتنی نەخشەی زمانی یەکگرتووی کوردی ئەوەیە، رێنووسی زمانی کوردی لەئارامییەوە بگۆڕین بەلاتینی. ئەمە مەرجێکی بنچینەییە, نەك هەر لەبەر ئەوەی تیپی لاتینی باشتر دەگونجێ لەگەڵ زمانی کوردی، بەڵکو بۆ ئەوەشە کە، خەڵکی باکووری کوردستان, بتوانن ئەو رۆژنامە و پەرتوکانەی لەباشوور و رۆژهەلات دەردەچن بخوێننەوە. با هەمووشی

تێنەگەن، بەڵام ، هێدی هێدی و، تا هەندازەیەك سووت وەردەگرن لێی. ئێستە، کە دەبێژم بەلاتینی، مەبەستم ئەوە نییە، ئەو لاتینیەی کە ئەوڕۆ باوە، هەروەك خۆی وەربگیرێ و بەکار ببرێ. نەخێر . دەبێ دەستکاری بکرێ و، بیراز بکرێ. بەبیروڕای من پێویستە تیپی ş و ç بگۆڕین بە ch sh و، لەجیاتی ê دوو e بنووسین واتا: ee و، لەجیاتی î ، ie بنووسین. ئەمە رزگارمان دەکا لەو چوکلانەی ژێر ş و ç و لەو کلاوەی بەسەرê وەیە، کە دیارە ئەمە سووککردنی رێنووس و کەمکردنەوەی تیپەکانی زمانەکەیە. بێجگە لەمەش زۆر بەپێویستی دەزانم، واز لەبزرۆکە (الکسرە المختلسە) بهێنین، واتە کردن وا: kirdin نەنووسین، بەڵکو، هەر بەم شێوەیە krdn بنووسین. ئەو دەمە کە هیچ بزوێنیك لەنێوان n d r k دانەبوو، هەموو کەس بەبزرۆکەی دەربیڕێ. ئەوەتا ئەوڕۆ "کردن" بەم شێوەیە "کیردین" نانووسین، هەمووشمان هەر بە "کردن" دەیخوێنینەوە. بۆ ر r ی قەڵەو ڕ R م I ی قەڵەو Î، ە h یەك بخەینە دوای تیپەکە بەم شێوەیە lh rh. ئەمە رزگارمان دەکا لەو کلاوەی بەسەر R و l وەیە. بەکورتی: دەبێ خۆمان لەچوکلە و کلاو دووربخەینەوە. بێگومان گەلێك پێشنیازی دیکەش هەن کە دەتوانرێ بخرێنە مەیدانی وتووێژەوە. بەڵام بەبێ بەکارهێنانی ئەلفوبێی لاتینی، هەموو باسێکی زمانی یەکگرتوو، هەر دەوەن بەئاشە.

گیرو گرۆیەکی گەورەی دیکە لەرێی زمانی یەکگرتووی کوردیدا نیشانەی نێرومێیە. نێرومێ، لەهەموو شێوەزارەکانی کوردیداهەیە، هەر یەکە بەرێژەیەکی تایبەتی، بەڵام لەشێوەزاری کوردیی باکووردا، یەکجار زۆرە، گەلێکیشی هیچ پێویست نییە، چۆنکە لەباری رێزمانەوە نرخێکی نییە. بۆ وێنە: کوڕێ من kurê min. ژنا من jina min، نیشانەی خستنە پاڵ بۆ نێرینە (ê) بۆ مێینە (a). باشە، یەکێ هەیە نەزانێ کوڕ نێرە و ژن مێیە؟ ئەمە لەلایەك، لەلایەکی دیکەوە، هەزاران وشەی کوردی باکوور هەن کە بە نێر، یان بەمێ، دەدرێنە قەڵەم. بۆ وێنە: دەستێ خوە destê xwe، چاڤێ وی çavê wî ،. سەرێ تە serê te بەڵام بازارا هەولێرێ bazara hewlerê مالامە mala me. باشە، بۆچی دەبێ چاڤ و دەست و سەر نێر بن، بەڵام بازارو ماڵ مێ بن؟ بەرای من باشتروایە، ئەو وشانەی کەلەم بابەتەن، بەنیشانەی خستنە پاڵی بێلایەنی (i)، دەستنیشانبکرێن، ئەمە تێگەیشتنی شێوەزاری باکوور، یەکجار هاسان دەکات. ئەوجا نیشانەی نێرومێ بەکاربهێنرێ لەشوێنی پێویستدا. بۆ وێنە دەبێژێت: هاوڕییی منhawrêy min ئەوجا ئەگەر هاوڕێیەکەت پیاو بوو، ئەوا، بابگوترێ هاوڕیێ من hawrê yê min خۆ ئەگەر ژن بوو ئەوا هاوڕێیا من hawrê ya min ، ئەوەش لەکاتێکدا دەرخستنی رەگەزی نێر یان مێ پێویست بوو، ئەگەر نا هەر بە (i) , بمێنێتەوە.

لە کاتی جێنێو (ضمیر)ەکەی سێیەمدا، هەر "ئەو ew "بۆ هەردوو (نێرو مێ) بەکاردەهێنرێ، بەڵام ئەگەر کەوتینە دۆخێکەوە کە پێویستیکرد رەگەزی ئەو کەسە پێشانبدرێ ئەوا، "وی wî" بۆ نێر "وێ wê" بۆ ژن بەکاربرێ وی گوت wî gut، وێ گوت wê gut، لەکاتی خستە پاڵیشیدا هەر بەو جۆرە بکەین. بۆ وێنە شتێك (تشتەك) بەسەر(ی) ئەو هات. ئەگەر پێویستی کرد بزانین ئەو ew نێرە یان مێیە، ئەو کاتە دەتوانین بێژین شتێك (تشتەك) بەسەر (ی) وی/ وێ هات.

سووککردنێکی دیکەی شێوەزاری باکوور و ناڤین لابردنی پاشگرەکانە، ئەو پاشگرانەی کە بەهۆی ئامرازی پێشگرەوە دێنە کایە و، ئەگەر لاببرێن، هیچ جۆرە سەرتێکدانێك پەیدا ناکەن. بۆ وێنە: لە هێندەک شێوەزاردا دەگوترێ: کە گەڕامەوە هەولێر، بەڵام لە شێوەزاری دیکەدا دەگوترێ کە گەڕامەوە هەولێر (ێ). ئەو (ê ێ) یە، ئەگەر لە نووسیندا لاببرێ لە نرخی ڕێزمان کەمناکاتەوە، بەڵام زمانەکە سووك و هاسانتر دەکا. ئەم پاشگرە نا پێویستانە لە شێوەزاری باکووردا یەکجار زۆرن.

زمانی یەکگرتووی کوردی، دەبێ دەمکاتی دواڕۆژ (مستقبل) وەربگرێ، وەك لە شێوەزاری باکووردا هەیە. ئەمە بە هیچ جۆرێك نابێ بخرێتە پشتگوێ. زمانێك کە ئەو دەمکاتەی تێدا نەبێ، ناتەواوە، کە گوترا: "دەچم بۆ کەرکووك"، ئەمە دەمکاتی ئێستا دەگەیەنێ، نەك دوایی. بەڵام کە گوتت: (ئەز) دێ بچم بۆ کەرکووك، ئەوە دەمکاتی دواڕۆژە. دێ dê خۆی لە دڤێ divê وە هاتووە، کە دڤێ divê دەوێ dewê یە. واتە ئەز دە (مە) و/ڤ ێ بچم بۆ کەرکووك، واتا ئێستە بەڕێوەنیم، بەڵام دەمەوێ (دوایی) بچم بۆ کەرکووك. جاری وا هەیە، ئەو دێ d ê یە کورت دەبێتەوە دەبێ بە ێ ê بەمە ئاسانتر دەبێ: (ئەز) ێ بچم بۆ کەرکووك.

دەبێ زمانی یەکگرتووی کوردی، لە تێکەڵوپێکەڵیی جێنێوی لکاو، پاکبکرێتەوە کە بە لاتینی agglutination ە ئەمەشم بۆ یەکەمجار لە "زمانی یەکگرتووی کوردی" رۆنکردووەتەوە. کە کوردی باکـــــــوور دەبێـــــــژن: ئەز گرتم ez girtim مانای وایە "ئەز شتێك (یان یەکێکم) گرتووە"، بەڵام لەو شێوەزارەدا بۆ ئەوە بەکاردەبرێ کە "ئەز گیراوم". ئەمەش سەر لێتێکدانی ڕێزمانییە، وەك ئەوەی خەڵکی باشووردەبێژن "سەری ئێشاندم"، کە ئەمە مانای وایە "ئەز سەری یەکێکم ئێشاندووە"، بەڵام لەو شێوەزارەدا بۆ ئەوە بەکاردەبرێ کە یەکێکی دی سەری منی ئێشاندووە. شێوەزاری گەرمیانی (کەرکووکی)و فەیلی بە راستی بەکاریدەبەن: لەبەر ئەوە ئەگەر یەکێك، تۆی لە شارەکەت دەرکردبوو، مەبێژە "دەریکردم"، بەڵکو بێژە "دەرمی کرد" یان "منی دەرکرد". ئا لەبەر ئەمەیە کە بایەخدانێکی زانستانە بە هەموو شێوەزارەکان زۆر پێویستە.

کورت و کرمانجی، زمانێکی یەکگرتوو بۆ نووسین و کاری فەرمی شتێك نییە نەکرێ، بەڵام بە مەرجێك:

١- ئەکادیمیاییەکی راستینە بۆ زانست و هونەر لە کوردستاندا دابمەزرێ کە لە سنووری پشتگیریی دەسەڵاتی حکومەتیدا، رێز لە سەربەخۆیی بگیرێ.

٢- زمانی کوردی بە هەموو شێوەزارەکانییەوە، لەگەڵ زمانەخزمەکان، بخرێتە ژێر وردەبینی لێکۆڵینەوە و، ئەنجامەکانی ئەو لێکۆڵینەوانە بخرێنە بەردەم زانستکارو راستەخەڵکەکەی کوردستان و کوردی دەرەوە.

٣- بەکارهێنانی ئەلفوبێی لاتینی بیرازکراو، بێگوێدانە دڵی ئەم و ئەو، لەوانەی پێیانوایە ئەلفوبێی عەرەبی لە ئاسمانەوە هاتووەتەخوارێ، نەك شێوەیەکی دەستکاریکراوی ئەلفوبێی ئارامییە، کە زمانی کۆنی جوولەکەکان بوو.

٤- خوێندنی کوردۆلۆژی (نەك تەنێ زمان و ئەدەبیاتی کوردی) کە زمانە کۆنەکانی وەك ئاڤێستا و پەهلەوی و پازەندە و پارتی و، زانستی زمانەوانی بگرێتەوە، لە زانستەگەکانی کوردستاندا، کە ئێستە ئەوە نییە.

٥- دانانی فەرهەنگێکی زمانەوانی کوردی (زمانەوانیی- جوگرافیایی) کە لە پاڵ مانای وشە، یان زاراوەکەدا، شوێنی بەکارهێنانی لە کوردستان، یان دەرەوەی کوردستاندا دەستنیشان بکا. یان ئەگەر دروستکراوە، کەینێ، لەلایەن کێوە داهێنراوە. بەکاردەبرێ یان نا. هەروەها وشە بیانییەکان و چاوگەکانیشیان بخاتە بەرچاو.

دیارە، ئەمە کارێکی هاسان نییە، بەڵام دەسەڵاتێکی کوردستانی، کە بتوانێ چەند ملیاردێك دەسکەوت بە سەتان کۆمپانیای ترك بگەیەنێ، لە کاتێکدا کە ئەو رژێمە چاوی بەرایی نەدا، پەساپۆرتێکی عێراقی ببینێ، دوو وشەی کوردی لەسەربێ، بێگومان دەتوانێ چەند سەت ملیۆنێك بخاتە خزمەتی داهێنانی کوردییەکی فەرمی دیوانییەوە، بەڵام پرسیارەکە ئەوەیە، ئایا دەیکا؟. ئەز رەشبینم، نە گەشبینم. لێ ئاواتی من ئەڤە، کە بە هەڵەچووبم. ئەز، لەلایەن خۆمەوە، بێ هیچ جۆرە چاوەڕوانی و دەسکەوتێکی تایبەتی، ئامادەی بەشداریکردنم لەو کارە خێرەدا، بەڵام تا ماوم هەروەك تا ئێستا، نە تەشی دەرێسم بۆ کەس و، نە دەبمە داردەستی هیچ دەسەڵاتدارێك.

* وشەی "سامان"م لە جیاتی "دەوڵەت" داناوە. کورد دەبێژین "سەروەت و سامان". "سەروەت" لە "ثروة" عەرەبییەوە نەهاتووە. سەروەت لەبنەڕتدا "سەر- وەند" ە. "سەر" کورتەی "سەرمایە"یە و "وەند"یش وێنەیەکی دیکەی خاوەند (خاوەن)ە. کەواتە سەروەند مانای خاوەن سەرمایە. "سامان"یش هەر مانای دەولەمەندی ئەو شتەیە کە مرۆڤ هەیەتی. وشەی ئینگلیزی wealth (سەرنجی وشە کۆمۆن وێلز Common wealth بدە) ئەمەش هەرمانای دەوڵەمەندییە ،بەڵام بۆ دەوڵەت State بەکاردەبرێ. هەروەها وشەی (رایش Reich)ی ئەڵمانی هەرمانای دەوڵەت (دەوڵەمەندی)یە و، هاوکات وەك دەوڵەت بە مانای State ی ئینگلیزی بەکار دەبرێ.

٢٠٠٦/٦/٦